

Актуальні проблеми юридичної науки 2010

В. К. МАТВІЙЧУК

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Національної академії управління*

Постановка проблеми. Процес становлення держави Україна як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави ставить перед вітчизняною юридичною наукою складні виклики і завдання, які необхідно було вирішувати і у 2010 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванню питань, що стоять перед юридичною наукою, приділялася увага такими вченими, як: В. Я. Таційом, Ю. С. Шемшученком, П. М. Рабіновичем, М. Козюброю та ін. Проте, конкретизації стосовно актуальних проблем юридичної науки у 2010 р. увага не приділялася.

Метою дослідження є аналіз актуальних проблем юридичної науки у 2010 році.

Основні результати дослідження. Перш за все треба зупинитися на проблемі праворозуміння як фундаменті юридичної науки. Слід наголосити на тому, що у 2010 році ця проблематика вийшла на передній план юридичної науки України. Серед причин такої уваги юристів до вказаного процесу можна виділити наступні: 1) відмова від неподільного, пануючого у вітчизняній юриспруденції, легістського праворозуміння, в його концептуально-методологічних засадах, утворилася прогалина, яка мала бути якнайшвидше заповнена, ліквідована (з огляду на конституційну заборону надання будь-якій ідеології статусу офіційно-державної, за умов розгортання академічної свободи), та спроби усунути таку прогалину почали здійснювати з різних, часом навіть взаємовиключних концептуально-методологічних підходів; 2) вступ пострадянських країн у трансформаційний період свого розвитку, в якому, як зазвичай, не могла однозначно утвердитися лише одна концепція праворозуміння і це стимулює відповідні пошуки та дискусії [1, 5]. В цьому контексті у 2010 році точилася дискусія щодо тотожності «поняття права» та праворозуміння або їх співвідношення. Звичайно, на цьому питанні ще не поставлена крапка, але слід погодитися з існуючою в публікаціях 2010 року думкою, що ці поняття дуже близькі але не тотожні: по-перше, категорія «праворозуміння» відображає як сам процес пізнання того явища, яке вважатиметься правом, так і результат цього процесу, то «поняття права» фіксує лише його результат, підсумок; по-друге, якщо «поняття права» фіксує відповідне явище здебільшого в його статичній формі, то «праворозуміння» покликане відобразити, крім того, ще й інші, в тому числі, динамічні його аспекти (виникнення, структурне формування, функціонування, трансформації, розвиток тощо) [1, 5]. Наведена класифікація основних різновидів праворозуміння, яка проводиться за різними критеріями, які також носять дискусійний характер, — це на мій погляд, є значним досягненням у 2010 р., оскільки праворозуміння є основним фундаментом юридичної науки та практики. Але на сьогоднішній день особливої уваги для юридичної науки заслуговують: 1) «природне» праворозуміння в сучасних інтерпретаціях; 2) розроблення оптимального, для сучасної України, праворозуміння, яке б, будучи зорієнтованим на глобалізаційні, «стандартизаційні» тенденції, не

приводило до втрати національно-культурних особливостей і традицій; 3) удосконалення самої методології дослідження праворозуміння [5, 9].

Стосовно проблеми верховенства права слід зазначити, що в Україні у 2010 році надрукована велика кількість наукових і прикладних праць, у назвах яких вжито поняття «верховенство права». Проте розуміння цього явища на сьогоднішній день є неоднозначним, а це не можна вважати доречним. Слід погодитися з думкою, яка є в юридичній літературі, що багатогранність поняття «верховенство права» робить безперспективною спробу дати універсальне визначення цього принципу [2, 5]. Але це не означає, що більш-менш, єдиних уявлень про сутність верховенства права неможливо досягти взагалі. Ще А.Дейсі зазначав, що вона є основою, а не результатом права країни, а правила, що лежать в основі конституційного кодексу, є «не джерелом, а наслідком права осіб» [3, 232]. Слід погодитися з думкою М. Козюбри, що саме невід'ємні, невідчужувані права і свободи людини, як свідчить досвід сучасних розвинутих держав, лежать в основі «стримувань і противаг державної влади» і є тим обмежувальним бар'єром, який не може бути подолано на власний розсуд ні законодавчою, ні виконавчою, ні судовою гілками влади, тобто вони складають правове першоджерело [4, 7-8]. В цьому контексті у 2010 р. піднімалися наступні проблеми: 1) верховенство права і верховенство Конституції; 2) верховенство права, законність і законодавча влада; 3) верховенство права і виконавча влада; 4) верховенство права і судова влада; 5) верховенство права як соціально-природний феномен; 6) верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин; 7) верховенство права у контексті проблеми природного права; 8) принципи верховенства права в Україні, основні загрози. Звичайно ці та інші напрямки мають фундаментальний характер, але й породжують суттєві проблеми та є напрямками досліджень і на майбутнє.

У 2010 році актуалізувалася тематика в юридичній науці стосовно прав і свобод людини та громадянина: загальнотеоретичні питання та проблеми забезпечення. В цьому контексті, як зазначає Омбудсмен України Н. Карпачова, що вона на підставі результатів моніторингу змушена констатувати наявність ознак загальнодержавної кризи в галузі забезпечення прав і свобод людини [5, 4]. Окрім багатьох кричущих проблем, які є в Україні з прав і свобод людини, кардинальних змін у цьому плані не відчувається. Нагальними є необхідність ратифікації Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих мігрантів та членів їх сімей 1990 р. Цей документ пропонує якісно новий рівень захисту прав трудящих мігрантів за кордоном. У цьому напрямку відсутні наукові розробки і у 2010 р. Звичайно, нагальними мають бути наукові розробки стосовно проблеми незахищеності мільйонів громадян України, потерпілих від злочинів. До цього часу не ратифікована Європейська конвенція про компенсацію збитків жертвам насильницьких злочинів 1983 р. Це є перепорою до захисту наших співвітчизників, які стали жертвами злочинних посягань як і Україні, так і за її межами. Потребує розробки на науковому рівні і поняття «захист права людини на розгляд справи упродовж розумного строку». Ця проблема у 2010 році ставилась Омбудсменом України, але відсутні наукові розробки з цього питання, які б можливо спонукали до розробки законопроекту з цього напрямку.

Не дивлячись на те, що Україною підписаний і ратифікований Факультативний протокол до Конвенції ООН проти тортур, але до цього часу відсутній пре-

вентивний механізм запобігання катуванням, тортурам, садизму. Крім того, відсутні наукові публікації і розробки, що стосуються цих понять, які використовуються у Конвенції, вони не дістали і нормативного охоплення в чинному КК України, крім «катування».

Слід звернути увагу на кричущу проблему сьогодення — захисту прав дитини. На законодавчому рівні необхідно привести законодавство України в цій сфері до вимог міжнародних стандартів та Конвенції ООН про права дитини. В цьому аспекті юридична наука є у повному боргу перед суспільством. На мій погляд, інститут уповноваженого Верховної Ради з прав людини потребує кардинального реформування. Він має відкликатися не тільки на суб'єктів політичної діяльності, але й на пересічних громадян, стосовно яких допущені порушення прав людини і можливого отримання в цих питаннях більш значущих повноважень. У цьому плані має бути більше напрацьовано у політичній науці, які мають носити системний, комплексний характер.

У 2010 році проведено глибоке дослідження академіком П. Рабіновичем «Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація», в якій осмислюються основоположні природні права людини де піднімаються потребний підхід, як ключ до виявлення соціальної сутності праволюдних явищ; можливості задоволення потреб людини як соціальна сутність її прав; сутнісна класифікація прав людини [6, 18-19]; професором М. Козюброю стосовно прав людини як одного із найважливіших соціальних і політико-правових інститутів, який об'єктивно є мірилом досягнень суспільства, показником рівня його послідовності [7, 24]; доктором юридичних наук професором С. Максимовим про права людини, універсальність і культурна різноманітність, в якій в умовах глобалізації досліджуються проблеми прав людини з позиції проблеми співвідношення універсального і культурно-різноманітного в їхньому змісті ті здійсненні [8, 36-43] тощо.

Зазначеній проблематиці і Конвенції прав людини, і основоположних свобод, присвячено багато робіт, у тому числі й опублікованих у № 10 журналу «Право України». На мій погляд, тематичні номери цього журналу є значним внеском у юридичну науку та в інформуванні юридичної громадськості.

Проблема юридичної невизначеності території України, як однієї з небагатьох держав з частково не делімітованими кордонами [10, 6]. Правова невизначеність лінії кордону — це одночасно і правова невизначеність значних територіальних просторів, а зазначене породжує неконтрольовані транзитні міграційні потоки [10, 7].

Слід погодитися з думкою, що має бути врахований досвід західного конституціоналізму в механізмі розробки та змін до Конституції України у використанні таких двох основних засад, як професіоналізм та легітимність [10, 7]. Зокрема, перша має бути забезпечена через розроблення та попереднє схвалення таких змін експертами, де провідна роль має належати юридичній науці. Щодо другої позиції, то тут має бути обов'язкове затвердження змін на загальнонародному референдумі [10, 7].

Крім того, об'єктом конституційного регулювання є місцеве самоврядування. Проте, до цього часу, залишається прогалина щодо організації діяльності муніципальної влади в Україні. Органи місцевого самоврядування не захищають інтереси територіальної громади, волю якої мають виконувати.

Настала потреба в опрацюванні концепції інноваційної політики в Україні та її належного правового забезпечення [10, 9].

Головне, без чого не можна очікувати принципових суспільно-економічних і політичних змін, — це усвідомлення того, що ключовою фігурою в цих процесах має бути інтелектуал, продуктивний на нові ідеї [10, 9]. Поштовхом до цього має бути конкурентне середовище, конкуренція. На мій погляд, невиконання положень про рівність усіх форм власності, про штовхування на нормативному рівні стосовно вищої освіти кількісних, а не якісних показників для створення наслідків, інститутів, академій, університетів, нищити конкуренцію в освітянському просторі є непрофесійним підходом у реформуванні вищої освіти, в тому числі і юридичної. У цьому плані не повинно бути місця адмініструванню.

Слід звернути увагу на те, що не дивлячись на прийняття Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 р. до цього часу ще не прийнятий Екологічний кодекс України, хоча в цьому плані є значні напрацювання науковців, у тому числі і у 2010 р.

Стосовно науки конституційного права слід зазначити, що вона у 2010 р. почала ефективно здійснювати не лише свою гносеологічну функцію, а й прогностичну функцію [11, 15]. Слід погодитися з думкою, що цілком закономірною є цінність тих наукових досліджень, які стають надійним теоретико-методологічним фундаментом як для теперішніх, так і майбутніх політико-правових процесів, які утверджують ідеї та ідеали демократії й верховенства права [11, 15].

У контексті зазначеного увага приділяється стану і тенденціям науки конституційного права. Слід зазначити, що сучасний стан розвитку конституційно-правової науки в Україні характеризується динамічністю і комплексністю відповідних юридичних досліджень, пошуком нових методологічних підходів до проблем конституціоналізму, теоретико-методологічним забезпеченням конституційних процесів в Україні, самоідентифікацією в теперішніх і майбутніх процесах державотворення [11, 16-17]. Основними напрямками конституційно-правових досліджень у 2010 р. є: 1) історія конституційного права як галузі науки і навчальної дисципліни; 2) проблеми методології конституційного права; 3) загальна теорія конституційного права; 4) проблеми конституціоналізму; 5) проблеми джерел конституційного права; 6) проблеми конституційного ладу в Україні; 7) колізії в конституційному праві; 8) проблеми, які впливають на погіршення основних конституційних прав і свобод та табу на їх зворотну силу тощо [11, 20-21].

Стосовно загальної теорії права і держави, то тут у 2010 році досліджувалися наступні напрямки: 1) проблеми соціальної сутності права і держави; 2) потрібний дослідницький перехід як безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права і держави; 3) переосмислення предметного поля цієї науки; 4) виявлення закономірностей виникнення, функціонування і розвитку права як предмет загальної теорії права: можливості та межі; 5) співвідношення загальної теорії права і філософії права тощо. Ці проблеми потребують і подальшого дослідження.

Наука господарського та господарсько-процесуального права отримала у 2010 році значний розвиток в Україні. Так, у цей час піднімалися наступні питання і проблеми правового забезпечення державного регулювання економіки, його оптимального поєднання з ринковою саморегуляцією; проблема зближення сис-

тем правового регулювання господарської діяльності; проблеми законодавчого процесу і вивчення господарського законодавства; проблеми удосконалення господарського і господарсько-процесуального законодавства; наукоємність сучасного господарського права тощо [12, 4-9].

У механізмі охорони суспільних відносин та регулювання кримінально-правових відносин, що виникають внаслідок вчинення злочину кримінальне право посідає важливе місце.

Слід звернути увагу на те, що від повноти і ступеня досконалості законодавчого вираження ознак суспільно-небезпечного явища залежить спрямованість, зміст і форми реалізації на це явище з боку як правоохоронних і судових органів, так і суспільства [14, 5].

Тому одним із найважливіших питань на сьогодні є проблеми якості та стабільності кримінального закону і доступності викладених у ньому приписів [14, 5]. Внесення щорічно близько 26 змін до норм КК України свідчать про нестабільність норм цього Кодифікованого нормативного акту [14, 6]. Активно ініціюється пропозиція про розгляд можливості прийняття кодексу про кримінальні проступки. Вважаємо, що вона не може бути правильно вирішена поспіхом, без належного наукового аналізу, додаткових і досить глибоких системних досліджень та обговорень, вивчення міжнародного досвіду тощо. Ключовим напрямком розвитку науки кримінального права є розробка теорії гармонізації національного кримінального права із кримінальним правом країн Європи та теорії імплементації норм про кримінальну відповідальність, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, у законодавство України про кримінальну відповідальність [14, 12-14] тощо. Крім того, піднімалися у 2010 році проблеми кримінально-правової політики, міжнародно-правової політики тощо.

Висновки. Підводячи підсумок дослідженню можна зробити такі висновки:

- 1) проблематика праворозуміння вийшла на передній план юридичної науки і стала фундаментом юридичної науки;
- 2) проблема верховенства права все частіше піднімається в юридичній науці, але розуміння цього явища на сьогоднішній день є неоднозначним;
- 3) у 2010 р. активізувалася тематика в юридичній науці стосовно прав і свобод людини та громадянина, проте, і на сьогоднішній день відсутній превентивний механізм запобігання катуванням, тортурам і садизму;
- 4) потребує кардинального реформування інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини;
- 5) ще не стали природні права людини одним із найважливіших соціальних і політико-правових інститутів, який об'єктивно є приміром досягнень суспільства, показником рівня його послідовності;
- 6) зміни в законодавстві як поодинокі, так і суттєві за цілими напрямками не забезпечені належним методологічним дослідженням та експертними оцінками вчених;
- 7) в юридичній науці недостатньо методологічних та фундаментальних досліджень.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Інтерв'ю доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України Петра Рабіновича — головному редакторові журналу «Право України», доктору юрид. наук, професору, академіку НАПрН України Олександру Святоцькому // Право України. — 2010. — № 6. — С. 4-9.
2. *Святоцький О.* Попереднє слово головного редактора журналу до актуальної теми // Право України. — 2010. — № 3. — С.4-5.
3. *Dicey A. V.* Introduction. — 1959 (1961). — P. 232-235. *Дейсі А.* Вступ до вчення про право Конституції. Анатомія Лібералізму. Політико-правничі вчення та верховенство права. — 2008. — С. 522-527.
4. *Козюбра М.* Верховенство права : українські реалії та перспективи // Право України. — 2010. — № 3. — С. 6-18.
5. *Карпачова Н.* Омбудсман України на захист прав і свобод людини в умовах глобальної фінансово-економічної кризи // Право України. — 2010. — № 3. — С. 4-18.
6. *Рабінович П.* Основоположні права людини : соціально-антропна сутність, змістова класифікація // Право України. — 2010. — № 2. — С. 18-23.
7. *Козюбра М.* Права людини і верховенство права // Право України. — 2010. — № 2. — С. 24-34.
8. *Максимов С.* Права людини і універсальність і культурна раціональність // Право України. — 2010. — № 2. — С. 36-43.
9. *Тацій В.* Українська держава і право на початку XXI століття // Право України. — 2010. — № 1. — С. 6-15.
10. *Шемшученко Ю., Скрипнюк О.* Наука конституційного права : сучасний стан та тенденції розвитку // Право України. — 2010. — № 1. — С. 15-25.
11. *Мамутов В.* Загальні проблеми господарського права на стику XX та XXI століть // Право України. — 2010. — № 8. — С. 4-12.
12. *Щербіна В.* Деякі проблеми удосконалення господарського і господарсько-процесуального законодавства // Право України. — 2010. — № 8. — С. 13-18.
13. *Тацій В., Борисов В., Тютюгін В.* Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України // Право України. — 2010. — № 9. — С. 4-15.
14. *Сташис В.* Актуальні питання системи покарань за Кримінальним кодексом України // Право України. — 2010. — № 9. — С. 16-24.

Матвійчук В. К. Актуальні проблеми юридичної науки 2010

Анотація. У статті проаналізовані актуальні проблеми юридичної науки, що піднімалися і є нагальними у 2010 році.

Ключові слова: актуальні проблеми, юридична наука, праворозуміння, поняття права, соціально-антропна сутність права, природне право.

Матвейчук В. К. Актуальные проблемы юридической науки 2010

Аннотация. В статье проанализированы актуальные проблемы юридической науки, которые поднимались и являются востребованными в 2010 году.

Ключевые слова: актуальные проблемы, юридическая наука, правопонимание, понятие права, социально-антропная сущность права, естественное право.

Matveychuk V. Issues of the day of legal science 2010

Annotation. The issues of the day of legal science, which rose and are claimed in 2010, are analysed in the article.

Key words: issues of the day, legal science, understanding rights, concept of right, social antrop essence of right, absolute law.

Стаття надійшла до редакції 3.11.2010.